

AMNESTIE

SVOBODA JAKO TLUSTÁ ČÁRA ZA MINULOSTÍ

AMNESTIE

Czech edition © Nakladatelství SLOVART, 2019
Text © Petr Fischer, Fedor Blaščák, Lenka Marečková,
Maroš Hečko, Institut pro kriminologii a sociální prevenci
Illustrations © Jozef Danglár Gertli
Photographs © Azyl Production/Michal Stašák,
Lenka Marečková, TASR
Cover & Design © Vlado Holina
Translation © Jan Hanzlík, Marie Iljašenko

AMNESTIE

SVOBODA JAKO TLUSTÁ ČÁRA ZA MINULOSTÍ

slovart

OBSAH

ÚVOD / 6

Petr Fischer

1 SVOBODA JAKO TLUSTÁ ČÁRA ZA MINULOSTÍ / 8

Fedor Blaščák

2 VYKROČENÍ DO SVOBODY / 28

Lenka Marečková

3 AMNESTIE FILMOVÁ POVÍDKA / 58

Maroš Hečko

AMNESTIE / 76
KOMIKS

Jozef Danglár Gertli

VŠICHNI MĚLI
DOSTAT DRUHOU ŠANCI / 98

Roman Kvasnica

VZPOMÍNKY / 116

STUDIE / 130

DOKUMENTY / 176

ÚVOD

Milost, odpuštění trestu, nikoli však viny, má dlouhou tradici. Ať už vzpomeneme na gladiátory, kterým římský císař po vítězném boji v aréně věnoval život, nebo na královské milosti, vydávané jako projevy soucitu či politické rozvážnosti, vždy je tu ve hře jistý božský prvek. Vladař, z boží milosti král, má pro svůj nadzemský původ moc libovolně zasahovat do lidského práva a vykonávat svou vlastní, vyšší spravedlnost: zastavuje vyšetřování a ruší tresty, a to i u těch, kteří jdou na smrt.

Tento posvátný mytický prvek zůstal zachován i v řadě demokratických ústav, kde má hlava státu, ať už prezident nebo král, možnost udělovat osobní milosti či hromadné amnestie nebo zastavovat trestní řízení. Takové možnosti nabízela už československá ústava, má je dnes i ta česká. První československé amnestie po roce 1918 mířily na osvobození lidí, kteří byli ve vězení za politické činy vůči Rakousku-Uhersku, měly tedy revoluční charakter. Bylo potřeba odstříhnout se od starého režimu, ihned napravit politické bezpráví, otevřít prostor novému právu.

Podobný smysl měly i první amnestie po listopadu 1989. O tu první politickou, 8. prosince 1989, se paradoxně nepostarali lidé revoluce, nýbrž odcházející komunistický prezident. Gustav Husák tehdy pod tlakem ulice přiznal, že „vlivem demokratizačních změn“ už nejsou společensky nebezpečné zločiny jako podvracení republiky, poškozování státu světové socialistické soustavy, pobořování, zneužívání náboženské funkce, opuštění republiky a další ideologické „trestné činy“.

Se starým režimem a jeho justicí měla však symbolicky zúčtovat až první amnestie Václava Havla z prvního ledna 1990, kterou zkoumá tato kniha. Dodnes jde o velmi kontroverzní čin, který velká část veřejnosti Havlovi stále vyčítá jako chybu. Řada lidí si dodnes myslí, že se tehdy do ulic dostali vrazi a násilníci a zvýšila se kriminalita. Fakta a statistiky kriminologů sice tento názor korigují, protože na

svobodu byli propuštěni jen lidé, kteří spáchali méně závažné zločiny. Amnestie se nevztahovala na pachatele vražd, znásilnění, loupeží a některých dalších trestných činů. Netýkala se ani vězňů odsouzených jako zvláště nebezpeční recidivisté. Nedůvěra v rodící se demokracii však již byla zaseta. A jen malá část občanů vnímala a vnímá amnestii, jako ji chápal Havel, totiž jako odříznutí od staré nespravedlnosti a příslib nové spravedlivé justice.

Havlovy motivace jsou v knize podrobně rozebírány a hodnoceny, není třeba předjímat. Co ale už v úvodu stojí za pozornost, je zřejmá náboženská vrstva celého rozhodnutí, odkazující k oné božské a královské tradici milostí. Svůj pokus proměnit amnestii v proces křesťanského polepšení, na němž pracuje celá společnost, potvrdil prezident Havel ve svém prvním novoročním projevu. Poté, co oznámil „poměrně rozsáhlou amnestii“ a vyzval vězně, aby se nebouřili a vyčkali nové, spravedlivé justice, řekl: *„Veřejnost pak žádám, aby se propuštěných vězňů nebála, neztrpčovala jim život a pomáhala jim v křesťanském duchu po jejich návratu mezi nás nalézat v sobě to, co v nich nedokázaly nalézt věznice: schopnost pokání a touhu řádně žít.“* Božský dar svobody a nového života dostalo tehdy 23 tisíc lidí.

Tato kniha vychází ke třicátému výročí sametové revoluce a amnestií, které po ní následovaly. Budiž proto chápána také jako příspěvek k debatě, zda a proč byly tyto amnestie nutné. Zda byl jejich rozsah v tehdejším ČSSR opravdu výjimečný a proč se nenaplnil jejich *křesťanský duch*. Měla by rovněž pomoci k zamyšlení, zda tento mytický posvátný prvek má v demokratické společnosti pozdní doby své místo a zda nehrozí jeho snadné zneužití.

Návrat k Havlově první amnestii lze chápat jako připomenutí a srovnání minulosti, ale hlavně jako přípravu na budoucnost, která se rýsuje v bouřlivém napětí dnešních dní.

Petr Fischer

Fedor Blaščák

**SVOBODA
JAKO TLUSTÁ
ČÁRA ZA
MINULOSTÍ**

Matka moderních revolucí začala dobytím Bastily, v níž se kromě zásoby střelného prachu nacházelo i několik vězňů starého režimu, kteří měli to štěstí, že se ještě téhož dne, plného násilí, dostali na svobodu. Svoboda je podstatou a cí-

lem každé revoluce, v revolučních dobách se proto mezi požadavky na změnu objevuje také téma propouštění vězňů – protože to jsou lidé, pro něž má pojem „odnětí svobody“ do slova fyzický význam. Bylo tomu tak i v listopadu 1989 v Československu.

PROPOUŠTĚNÍ POLITICKÝCH VĚZŇŮ

Okamžité propuštění všech politických vězňů bylo součástí první čtveřice základních požadavků,¹ které Koordinační centrum Občanského fóra (KC OF) zformulovalo na svém ustavujícím shromáždění v Činoherním klubu v neděli 19. listopadu 1989. Není bez zajímavosti, že se téma politických vězňů neobjevilo v historicky prvním vyhlášení hnutí Veřejnosti proti násilí (VPN) z 20. listopadu 1989. Propuštění politických vězňů hnutí požadovalo ve svém vyjádření den poté, ale mezi 12 programovými požadavky, které lídři VPN představili 25. listopadu, už tento požadavek opět nefiguruje. Odpověď na

otázku, proč v Praze okamžitě a jednoznačně kladli důraz na problém vězňů svědomí, je ztělesněná jednak přímo v osobě Václava Havla s jeho osobní zkušeností s komunistickým vězením, jednak souvisí s tím, že v Praze působil Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) – disidentská organizace, která od roku 1977 shromažďovala a rozšiřovala informace o případech politických vězňů. Její představitelé toto téma celkem přirozeně vyzdvihli mezi politické priority nově vzniklého Občanského fóra.²

Výzva k propuštění politických vězňů zazněla³ také v úvodu historicky

- ¹ Kromě propuštění politických vězňů KC OF žádalo: okamžité odstoupení zkompromitovaných politiků – členů ÚV KSČ zodpovědných za přípravu intervence vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 a následnou „mnoholetou devastaci společenského života“ (jmenovitě Gustáva Husáka, Miloše Jakeše, Jana Fojtíka, Miroslava Zavadila, Karla Hoffmanna a Aloise Indry); okamžité odstoupení prvního tajemníka ÚV KSČ v Praze Miroslava Štěpána a federálního ministra vnitra Františka Kincla; ustanovení parlamentní komise pro vyšetřování událostí 17. listopadu 1989 za účasti zástupců OF a studentů. Znění dokumentu je dostupné na: <http://www.89.usd.cas.cz/cs/dokumenty.html>.
- ² Do roku 1989 vydal VONS více než 1100 prohlášení, které adresoval státním orgánům v ČSSR a především zajišťoval jejich distribuci do zahraničí. Tímto způsobem v některých případech pomáhal zmírnit důsledky represí vůči pronásledovaným disidentům, neboť komunistický režim po podpisu Helsinské smlouvy v roce 1975 musel v otázce porušování lidských a občanských práv svých občanů zvažovat i aspekt negativní publicity v zahraničí.
- ³ Podle svědectví Michala Horáčka čtyři základní požadavky OF přednesl Ladislavu Adamcovi na výzvu Václava Havla mluvčí OF Václav Malý. In: Michal Horáček: Jak pukaly ledy, Ex Libris, Praha 1990, s. 161.

prvního vyjednávání mezi zástupci Občanského fóra a předsedou vlády Ladislavem Adamcem, které se konalo v neděli 26. listopadu 1989. Podklady pro vyjednávání o této věci připravili zástupcům OF představitelé VONS a v dané chvíli se požadavek ohledně propuštění vězňů svědomí týkal 18 případů – mezi nimi mimo jiné Jiřího Rumla, Jána Čarnogurského, Petra Uhla, Ivana Martina Jirouse, Petra Cibulky, Františka Stárka či Rudolfa Zemana.

„*Premiér si mlčky zapisuje*“, zaznamenává tento okamžik jeden z členů delegace OF Michal Horáček.⁴ Svoje zápisky Adamec následně tlumočil prezidentu republiky Gustávu Husákovi a odevzdal mu je ve formě dopisu⁵ s poznámkou připsanou rukou: „*Podle uvážení potom využij své ústavní právo*.“ Prezident Gustáv Husák svoje ústavní právo 8. prosince 1989 skutečně využil a vyhlásil amnestii.

Po skončení jednání na Úřadu vlády se většina jeho účastníků včetně premiéra Adamce přesunula na Letnou, kde ve 14 hodin začala další masová demonstrace za účasti více než milionu lidí. Václav Havel na úvod oznámil, že „*dialog moci s veřejností začal*“, symbolickým potvrzením čehož mělo být mimo jiné i vystoupení předsedy vlády Adamce. Dav premiéra přivítal potleskem – avšak ten svoje vystoupení vůbec nezvládl. Lidé stojící pod tribunou jeho abstraktní poselství nešikovně zformulované bez-

duchým aparátnickým jazykem odmítli a Adamce vypískali.⁶ Když ke konci žádal u lidí podporu, dav už nekompromisně skandoval: „*Demisi!*“. K rozporuplnému dojmu z Adamcova vystoupení se vzápětí přidal Alexander Dubček, který se premiéra v úvodu svého vystoupení zastal.

Situaci o několik minut později zachránila až symbolická minuta ticha za oběti komunistické diktatury. Po ní vystoupil před mikrofon čelní představitel VONS Václav Benda, který informoval o propouštění prvních polických vězňů a vyzval, aby režim okamžitě propustil na svobodu také další lidi. Spolu s Bendou krátce vystoupili i čerstvě propuštění vězni (J. Ruml, R. Zeman a P. Uhl) – jejich pozdravy byly přijaté s nadšením. V davu i na tribuně bylo cítit úlevu.

Zprávy o politických vězních, kteří se nikdy neměli ocitnout za mřížemi, a o naléhavé potřebě jejich propuštění ostře kontrastovaly s vystoupením premiéra Adamce – nesly se v radostně naléhavém duchu, a tak se v přímém televizním přenosu šířily i po celé republice. Z interních politických jednání se téma vězňů dostalo do revolučního povědomí celé společnosti, aniž by vzbudilo jakékoli kontroverze. Neexistovala autorita, která by jej zpochybňovala, právě naopak – požadavek propustit vězně svědomí se jevil jako absolutně oprávněný výraz volání po spravedlnosti v nových poměrech. Jeho naplnění bylo proto vnímáno v rám-

4 Michal Horáček se jednání zúčastnil jako zástupce iniciativy MOST, kterou vedl společně s Michaelem Kocábem s cílem organizovat setkání vlády a disidentů. Citováno podle Michal Horáček: *Jak pukaly ledy*, Ex Libris, Praha 1990, s. 161.

5 Dopis L. Adamce G. Husákovi o zvážení požadavků OF z 27. 11. 1989. AKPR, f. G. Husák, k. 22, aj. 5. Citováno podle: Michal Macháček: *Gustáv Husák, Vyšehrad*, Praha 2017, s. 501, pozn. p. č.: 2076.

6 Hlavně v části, kde vyjádřil obavy z důsledků generální stávky, která se měla konat dalšího dne v pondělí 27. 11. 1989. Adamec demonstranty popudil i řečmi o potřebě konzultace požadavků OF s ÚV KSČ.

ci úsilí okamžitě skoncovat s totalitním režimem jako něco samozřejmého. Možná i proto se tento požadavek nedostal v kruzích VPN na Slovensku do seznamu priorit. Rozhodně to však nebyla žádná „zbytečnost“, spíš jakási „technikálie“, která se po demonstraci na Letné rychle vytratila z veřejného povědomí. Do úspěšného konce jej

v dalších dnech dotáhli členové VONS. V pondělí 4. prosince odevzdali na KC OF návrh amnestie pro politické vězně a o den později ho Občanské fórum předložilo přímo Kanceláři prezidenta se žádostí, aby prezident vyhlásil amnestii nejpozději do neděle 10. prosince 1989.⁷ Gustáv Husák podmínky přijal.

AMNESTIE – ČERVENÁ NIT MEZI DVĚMA REŽIMY?

V pátek 8. prosince 1989 – dva dny před abdikací na nejvyšší funkci – vydal prezident Husák rozhodnutí o amnestii,⁸ kterou osvobozuje desítky, možná stovky vězňů odsouzených nebo stíhaných za tzv. politické trestné činy, mezi které patřily např.: rozvracení republiky, pobuřování, hanobení republiky, zneužívání náboženské funkce, opuštění republiky nebo nedovolené podnikání. Rozhodnutí je lakonicky zdůvodněno jako důsledek politických změn: „*došlo ke snížení jejich politické nebezpečnosti.*“ Amnestie politických vězňů, jmenování nové vlády „národního porozumění“ s Mariánem Čalfou v čele a následná abdikace z postu prezidenta v neděli 10. prosince 1989 – symbolicky na Mezinárodní den lidských práv – se tak stávají posledními politickými činy Gustáva Husáka v jeho více než 60leté kariéře.⁹

Dnes si na Husákovu amnestii vzpomene už jen málokdo, což však není třeba brát jako výraz jakési historické nespravedlnosti. Jednak se za daných okolností tento krok očekával, jednak amnestie proběhla v kontextu dalších, mnohem živelnějších politických událostí spojených s nástupem nové vlády „národního porozumění“. Patřila mezi ně i skartace složek archivu Státní bezpečnosti či řešení žhavého problému nástupnictví, tedy otázky, kdo bude dalším prezidentem. To všechno spolu se stovkami dalších dílčích problémů přispělo k tomu, že se Husákově amnestii nevěnovala přílišná pozornost a postupně se na ni úplně zapomnělo. Velmi pravděpodobně svou roli sehrál i fakt, že Husák s tímto nápadem nepřišel sám, ale byl k tomu dotlačený revolucionáři, stejně jako to, že se s její podstatou a rozsahem nepojily žádné kontroverze. Jinak tomu

7 Na sekretariát prezidenta republiky návrh osobně doručili představitelé KC OF L. Lis a P. Pospíchal.

8 Rozhodnutí o amnestii bylo publikováno pod č. 150/1989 Sb.

9 Požadavek, aby Husák rezignoval symbolicky 10. prosince na Mezinárodní den lidských práv, vyslovil Václav Havel na jednání s premiérem Adamcem ještě 28. 11. 1989, údajně se slovy, že „by to bylo půvabné“. Podle: Protokol o výpovědi svědka M. Horáčka z 9. 7. 1991, In: (ed.): Vypovídat, I, s. 377, d. B/43. Citováno podle: Michal Macháček: Gustáv Husák, Vyšehrad, Praha 2017 (s. 500, pozn. p. č.: 2075).

Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných navrhuje, aby koordinační centrum Občanského fóra předložilo následující požadavek:

President ČSSR nechť neprodleně, nejdéle do 10.12.1989 nechť rozhodne a amnestii u všech osob, jejichž údajná trestná činnost je kvalifikována výlučně podle ~~zde~~ uvedených ustanovení tr.zák. Jde o ustanovení sloužící jen k politické represí nebo o taková ustanovení, která sice podle úmyslu zákonodárce měla postihovat určitou závažnou trestnou činnost, jsou však justičními praxí posledních let zneužívána zase jen k politické represí.

Navrhujeme proto rozhodnutí o a nestii tohoto znění a rozsahu:

Čl.I

Nařizují, aby nebylo zahajováno a pokud bylo zahájeno, aby bylo zastaveno tr.stíhání pro tr.činy podvracení /§98/, též ve vztahu k poškozování státu světové soc.soustavy /§99/, pobuřování /§100/ zneužívání náboženské funkce /§101/, hanobení republiky a jejího představitele /§ 102 a 103 /, hanobení státu světové soc.soustavy a jejího představitele /§104/, opuštění republiky /§ 109/, vniknutí na území republiky / §110/ porušování předpisů o mezinárodních letech /§ 111/, poškozování zájmů republiky v cizině /§ 112/ nedovolené podnikání /§ 118/, útok na státní orgán /§152/2/, útok na veřejného činitele / § 156/2/, ztěžování výkonu pravomoci veřejného činitele /§156a/ schvalování tr.činu /§ 165/, maření výkonu úředního rozhodnutí / § 171 odst.lpísm.c/, maření dozoru nad církvemi a náboženskými společnostmi /§ 178/, hanobení rasy, národa, a přescědčení /§ 198 písm b/, neplnění odvodní povinnosti /§ 267/, nenastoupení služby v ozbrojených silách /§§ 269 a 270/, a ohrožování politického a morálního stavu jednotky /§ 288/., spáchané přede dnem tohoto rozhodnutí.

Čl.II

Nařizují, aby nebylo konáno a pokud je konáno, aby bylo zastaveno řízení o přečinech podle § 6 písm a/c/ zák.č.150/69 Sb.

Čl.III

Promijím nepodmíněné tresty odnětí svobody nebo jejich zbytky, pokud byly přede dnem tohoto rozhodnutí uloženy za tr.činy uvedené v Čl.I a přečiny uvedené v čl.III. tohoto rozhodnutí s účinky, že se dnem tohoto rozhodnutí na pachatele hledí jakoby nbyl odsouzen.

Čl.IV

Tresty odnětí svobody, podmíněné odložené, neodpykané tresty nápravného opatření, vykonané i nevykonané tresty peněžitě, tresty vyhoštění a zákazu pobytu uložené i samostatně přede dnem tohoto rozhodnutí za tr.činy uvedené v Čl.I. a přečiny uvedené v čl.II tohoto rozhodnutí promijím s účinkem, že se na pachatele hledí, jako by nbyl odsouzen.

Gustáv Husák, 1980.

bude u amnestií Václava Havla, které měly přijít zanedlouho.

Existuje však i jistý – nazvěme ho „psycho-politický“ – úhel pohledu, z kterého se toto rozhodnutí může zdát spíše na škodu. Bez toho, aniž bychom si připomínali rozdíly a okolnosti, během nichž se Gustáv Husák a Václav Havel dostali do vězení, je prostým historickým faktem, že je spojovala zkušenost s komunistickým vězením. A právě udělení amnestie tvoří další, ač na první pohled méně viditelné pojítko mezi dvěma bývalými politickými vězni, kteří se vystřídali v prezidentském úřadě. Skrze něj lze nahlížet asymetrii jejich vztahu a obrovskou převahu Václava Havla nad Husákem v listopadu 1989 – Husákova

amnestie je velkým politickým a zejména morálním vítězstvím Václava Havla. Prominentní oběť „československého politického apartheidu“¹⁰ nechává během pádu režimu jeho strůjce a jednu z ústředních postav na poslední chvíli zachraňovat, co se dá – takhle absurdní finále by nebylo možné bez velké dávky velkorysosti.

Velkorysost je ctností vítězů a Václav Havel to během revoluce dokazoval veškerým svým jednáním. Nakonec právě potřebou velkorysosti vysvětloval později i důvody své amnestie: „Ano, byla opravdu velkorysá. Bylo ale třeba dát jasně najevo, že se zásadně mění poměry a že se chceme rozejít i se vším pokleslým, čím se vyznačovala komunistická justice.“¹¹

Mimochodem, důraz na důležitost velkorysosti v kombinaci s výzvou k „rozchodu s minulostí“ lze pozorovat i při návrhu vypořádat se s minulostí na způsob „tlusté čáry“, který Havel vícekrát prosazoval. Výzva „udělat tlustou čáru za minulostí“ zazněla původně ve Španělsku po pádu Frankova režimu, kdy ji španělské společnosti adresoval král Juan Carlos. Občanská válka ve Španělsku a Frankův režim měly na svědomí více než milion obětí – metafora „tlusté čáry“ tam proto spíše než návrh na nový typ vztahů k minulosti představovala návod na smíření, které bylo nutné pro přežití společnosti. A to

10 Pojem „politický apartheid“ použil Václav Havel ve známém dopise adresovaném Gustávu Husákovi v roce 1975 – označuje jím normalizační mechanismus, v důsledku kterého se disidenti stávají méněcennými občany. „Škála toho, co může člověk ztratit, je bohatá: od nejrůznějších výsad vládnoucí vrstvy a všech zvláštních možností, plynoucích z moci, přes možnost klidné práce, postupu a výděлку v zaměstnání, přes možnost vůbec pracovat ve svém oboru, přes možnost studia, až k možnosti žít aspoň na tom stupni omezené právní jistoty jako ostatní občané a neocitnout se v oně zvláštní vrstvě, pro kterou neplatí ani ty zákony, které platí pro ostatní, totiž mezi oběťmi československého politického apartheidu.“

11 Václav Havel: *Prosím stručně*, Gallery, Praha 2006, s. 156.

Václav Havel, 1990.

se nakonec podařilo. Odklon od revanšizmu a příklon k velkorysosti je historicky prověřenou metodou přechodu od diktatury k demokracii. Také na příkladu Československa v roce 1989 a zvláště Václava Havla – s jeho slavným heslem: „Pravda a láska musí zvítězit nad lží a nenávistí“ – získává toto morální přesvědčení svůj konkrétní historický tvar a stává se jedním z hlavních politic-

kých odkazů „sametové revoluce“, který lze v kolektivní rovině prožívání na náměstí pozorovat například v popularitě hesla: „Nejsme jako oni.“ Vždyť nakonec i strůjce normalizačního režimu Gustáv Husák, který pronásledoval vlastní občany a politické oponenty, dostal na sklonku kariéry příležitost tak trochu „nebýt sám sebou“.

Amnestie se nám vskutku mohou jevit jako jakási „červená nit“ mezi dvěma politickými protivníky, a zprostředkovatně mezi dvěma režimy. Amnestie Gustáva Husáka z 8. prosince 1989 je přitom jedním z posledních politických rozhodnutí v jeho dlouhé politické kariéře, a amnestie z 1. ledna 1990 zase prvním velkým politickým gestem Václava Havla, které učinil jakožto prezident. „Červená nit“ je ovšem symbolem kontinuity, a ten by sám o sobě nebyl přesný ani dostačující, neboť kromě kontinuity je ve hře přítomný i jakýsi „historický trapunkt“, ve kterém se pomyslný historický kruh uzavírá rozetnutím. Není zřejmé proč, ale připomíná to divadelní postupy.

DVĚ POSTAVY

Máme tu dvě postavy. Spojuje je existenciální zkušenost s nespravedlivým vězněním.¹² Obě se v jistou chvíli ocitnou v situaci, v níž mají moc zvýšit míru svobody ve své zemi. Jedna tak činí pod nátlakem zvenčí a bez přímé vazby na svou vlastní životní zkuš-

nost. Pojem svobody je pro ni „poznáním (historické) nevyhnutelnosti“.

Druhá postava bojuje za svobodu z vnitřního přesvědčení, v jejímž jádru je právě osobní zkušenost s vězením. Udělá to, protože může a chce. Rozumějí tito dva svobodě stejnou měrou? Kdoví.

12 O tom, že si Gustáv Husák nesl následky pobytu ve vězení do konce života, vypovídá i jedna drobná Havlova vzpomínka, kterou zmínil v jistém televizním dokumentu (na jehož název si už bohužel nevzpomínám). Havel v něm říká, že když jako nový prezident přijel poprvé do prezidentského sídla v Lánech, mezi zaměstnanci našel i jednoho, jehož úkolem bylo pochodovat po chodbě v době, kdy Husák odpočíval ve své ložnici. Pravidelný rytmus kroků za dveřmi prý prezidenta „uklidňoval“.

Polní mše v nápravně výchovném ústavu Leopoldov, 28. 12. 1989.

Víme však, že u Václava Havla mohlo být rozhodnutí o udělení amnestie formované i jinou, poměrně svéráznou úvahou, o níž nacházíme v korpusu jeho děl přímé svědectví. V esejí *Příběh a totalita* z dubna 1987, kterou Havel věnoval příteli filozofovi Ladislavu Hejdánkovi k šedesátinám, uvažuje i o komunistickém vězení. Podle něj je vězení „shromaždiště lidí tak či onak přechýlujících, nezařaditelných, sverázných, všelijak posedlých, málo adaptabilních“.¹³

Myšlenku zopakoval někdy v té době i na jiném místě, v rozhovoru, který vyšel v nezávislém časopise *O divadle: Ten běžný, konzumní, sídlištní člověk, který žije tak, jak se má, a bezděky ztělesňuje ideál, o který totalitní moci jde, ve vězení nekončí... Jeden přechýlává tím, že ze žárlivosti bodl svou ženu nožem, druhý tím, že bojuje za lidská práva. Oba se vymykají ideálu stádního totalitního člověka.*¹⁴

Je to opravdu pozoruhodný pohled na odsouzené v totalitním režimu. Až se tomu nechce věřit: jak je možné nerozlišovat mezi vinným vrahem a nevinným disidentem? Havlovi v rozhovoru ostře oponuje František Pavlíček: „*Vidět v jakémsi blíž neurčeném přechýlávání společný jmenovatel pro vraždu s opačně zdůrazňovaným postojem (...) – to se mi jeví jako nesprávná generalizace a znevažování velkých hodnot. (...) Společným jmenovatelem chartisty a sadisty v kriminále není žádné přechýlávání, ale důkaz o otrlosti režimu. De iure i de facto tak vraha vyvyšuje nad zastánce lidských práv.*“¹⁵ Filozof Petr Rezek, který na tuto Havlovu repliku upozornil a kritizoval ji, si to vysvětluje tím, že Havel je dramatik, který na svět nahlíží z pozice dramatu a za vším v první řadě hledá příběh: „*Pro dramatika je nevyhnutelně příběhem i příběh žárlivého vraha,*“ proto Havel ve svém postoji k realitě „*nesprávně zobecňuje*“. Podle Rezka je postoj „*nevinného intelektuála*“ politicky

13 Václav Havel: *Moc bezmocných a jiné eseje*, Knihovna Václava Havla, Praha 2016, s. 254.

14 Václav Havel: *Dramatici o dramatu (rozhovor)*, in: *O divadle II*, 1987, s. 61.

15 Citováno podle: Petr Rezek: *Filozofie a politika kýče*, Jan Placák – Ztichlá klika, Praha 2007, s. 127 a s. 129.

Prezident ČSSR Václav Havel během návštěvy Bratislavy, 12. 1. 1990.

škodlivý a varuje před tím, aby někdo takový (Havel) měl jednou převzít politickou zodpovědnost. Rezek tento svůj kritický komentář píše v říjnu 1989 a jeho varování před Havlem vzápětí vyvrátí dějiny.

Jak tedy Havlovu podivnou poznámku chápat? S trochou zlomyslnosti by se dalo uzavřít, že jen chtěl rétoricky trochu posílit účinek útoku proti „stádnímu totalitnímu člověku“ – jenže něco takového lze udělat i adekvátnějšími prostředky, a na to by si jistě Havel jakožto dramatik a muž slova dal větší pozor. Nej přijatelnějším vysvětlením by mohlo být, že Václav Havel nebyl jedno rozměrný morální dogmatik, který věděl – nehledě na svůj celoživotní zápas a důraz na hodnotu „života v pravdě“ –, že pojmy dobra a zla nejsou striktní pro-

tiklady, že dobro i zlo jsou takříkajíc heterogenní směs. I v „žárlivém vrahovi“ se dá najít kus dobra, stejně jako disident a obránce lidských práv může být v běžných životních situacích špatným člověkem. Taková zřejmě byla koncepce Havlovy morální filosofie, která ho vedla v roli disidenta i v roli politika po stejné cestě neúnavné velkorysosti a víry v to, že nejen slabší mají mít šanci, ale i poslední z posledních – zloději a vrazi – si zaslouží ji dostat znovu.

Z pozice prezidenta však Havel žádnému vrahovi amnestii neudělil. Brzy se v souvislosti s jeho amnestiemi prosadil mýtus o tom, že „propustil z vězení vrahy“,¹⁶ což je zjevná lež. Aspoň však na tomto příkladu můžeme vidět, že jedním z mnoha mechanismů šíření mýtů je něco jako „bumerangový efekt“.

16 Šíření tohoto mýtu nemají na svědomí jen bulvární média či Havlovi političtí protivníci. Tvrzení, že „Havel nerozumně udělil rozsáhlou amnestii, díky které se na svobodu dostali i vrazi“, nacházíme například v knize rozhovorů respektovaného slovenského novináře Karola Sudora s Fedorem Gálem. Citovaný výrok patří Sudorovi, Gál ho ve své reakci nijak nekoriguje. In: Fedor Gál: Ešte raz a naposledy. Koniec príbehu. Rozhovory s Karolom Sudorom, N press, Bratislava 2017, s. 128.

Demonstrace studentů v Košicích, 24. 11. 1989.

ODCHÁZENÍ GUSTÁVA HUSÁKA

Zkusme si ještě na tomto místě stručně připomenout a zhodnotit Husákovu „odcházení“, a to výlučně na základě jeho počínání v listopadu a prosinci 1989. V první řadě platí, že Husák aktuálním politickými změnám aktivně nebránil, což lakonicky přiznal i v abdikčním projevu z 9. prosince 1989 slovy: „*Hned po jmenování nové vlády odstoupím z funkce prezidenta (...), abych ulehčil další vývoj.*“¹⁷ Na pomyslné „škále velkorysosti“ komunistických vládců se tudíž řadí spíše po bok Wojciecha Jaruzelského, a nikoli Nicolae Ceaușeska v Rumunsku, který v ostrém protikladu k oběma odmítl moc odevzdat, a zatáhl tak zemi do sice krátké, ale krvavé občanské války.¹⁸ Je třeba si uvědomit, že v posledních letech byl prezident

Husák – na rozdíl od svého polského či rumunského protějšku – jen ceremoniální figurkou bez skutečné moci. Tu si udržoval jen prostřednictvím neformálního vlivu uvnitř Ústředního výboru KSČ, na jehož zasedání se ještě dostavoval. Poslední roky byl však Husák na Pražském hradě odříznut od reality a jeho skutečnou distanci od politické moci dobře ilustruje i pasivita v rámci listopadových událostí, kdy s výjimkou abdikčního projevu z 9. prosince 1989 ani jednou veřejně nevystoupil. V této souvislosti je příznačné i to, jak byl informovaný o vývoji událostí v pátek 17. listopadu 1989: Večer v 19.30 mu zatelefonoval Miroslav Štěpán,¹⁹ aby ho (nepravdivě) informoval o pokojném ukončení studentského pochodu, na což Husák měl údajně rea-

17 Citováno podle: Odstoupil prezident ČSSR, Rudé právo, 11. 12. 1989.

18 Revoluce v Rumunsku si vyžádala více než 1 100 obětí na životech a 3300 zraněných.

19 Vedoucí tajemník městského výboru KSČ v Praze a představitel nastupující generace komunistů, který se veřejně profiloval jako „reformní komunist“. Brzy byl v roli „obětího beránka“ jako jeden z mála vrcholných představitelů režimu odsouzen za zneužití pravomoci veřejného činitele v souvislosti s potlačením tzv. Palachova týdne v Praze v lednu 1989. Byl odsouzen nejdříve na 4 roky vězení, později mu byl trest snížený na 2,5 roku vězení a v únoru 1991 byl propuštěn na podmínku.

govat: „*To jsi hodný, že voláš. Já se tu potuluju po Hradu,*“ a dodal, že se chystá dívat na Televizní noviny, aby věděl, „*co se děje*“.

Už několik let přetrvávající odstup Husáka od centra vlády v kombinaci s neochotou „*hrát na konci kariéry divadlo*“²⁰ významně přispěly k tomu, že tento muž moci, který se podstatnou měrou přičinil o naroubování komunistického režimu do Československa a později – po roce 1968 – mu vtiskl svoji vlastní a hlubokou normalizační pečeť, zvládl svoje poslední kroky na „*odchodu do dějin*“ s grácií. To mu ve svých vzpomínkách na den, kdy Husák skončil v prezidentské funkci, přiznává i bývalý disident a nyní nově jmenovaný ministr zahraničních věcí Jiří Dienstbier: „*Rozprávěl s námi, jako by se nic mimořádného nestalo, jako normální, inteligentní člověk, důstojně přijímající neúspěch všeho, co celý život dělal. Jako by v okamžiku, kdy věděl, že je definitivně konec, spadlo z jeho ramen břemeno moci a ambice, která ho celý život šízala.*“²¹ podle tohoto svědectví by se dalo říct, že Husákovu „*odcházení*“ v sobě mělo jistý půvab, který však zůstal navenek skrytý.

V předvečer abdikace se prezident Husák rozloučil projevem vysílaným v televizi a rozhlase, kde mimo jiné řekl: „*V naší společnosti je dnes hlavně, podle mého názoru, všude vytvářet podmínky pro normální život, zakotvit v zákonech nové demokratické zásady*

našeho státu, zabezpečit normální běh hospodářské sféry, kde nás čekají vážné nebo i velmi vážné úkoly. (...) Hledá se dnešní model socialismu. Hotový není nikde, i u nás se hledalo a intenzivně hledá. (...) Já osobně jsem od mladých let věřil světlým ideálům socialismu. Kde byly chyby, byly chyby lidí, a ne základních myšlenek socialismu. Nevidím ani dnes ve světě lepší základní myšlenky, základní orientace. Proto jim zůstanu i nadále věrný. (...) Přeji úspěšný demokratický a socialistický rozvoj našemu státu a jeho lidu.“²²

Jak je vidět, ve svém projevu na rozloučenou se Husák opatrně přihlásil k potřebě „*nových demokratických zásad*“, ale svoji poslední historickou úlohu využil především k tomu, aby vyznal oddanost ideálům režimu, který právě zkolaboval. Skutečnost, že se svých komunistických představ nevzdal ani v situaci, kdy zjevně zkrachovaly, mu z hlediska hodnot loajality a oddanosti může sloužit ke cti. Na druhé straně to všechno neutralizuje a „*gumuje*“ skutečnost, že se ani slovem sebekritiky nezmínil o svém podílu zodpovědnosti a viny na devastaci československé společnosti v letech 1945–1948 a především v období normalizace. A přitom pro možnost pohledět pravdě do očí snad ani neexistuje lepší příležitost než projev na rozloučenou. Husák však této symbolické příležitosti nevyužil.

20 Citováno podle: Michal Macháček: Gustáv Husák, Vyšehrad, Praha 2017, s. 498, pozn. p. č.: 2063.

21 Jiří Dienstbier: Od snění k realitě. Vzpomínky z let 1989–1999, NLN, Praha 1999, s. 19.

22 Abdikační projev Gustáva Husáka z 9. prosince 1989. In: Rudé právo, 11. prosinec 1989.